



TRANSFORMÁCIA POSTINDUSTRIÁLNEHO MESTA V PROCESE GLOBALIZÁCIE: NIEKOĽKO POZNÁMOK

TRANSFORMATION OF THE POST-INDUSTRIAL CITY IN THE GLOBALIZATION ERA: SEVERAL REMARKS

Slavomír BUCHER¹

Abstract:

The primary objective of the following paper is to outline of the most important characteristics related with post-industrial era of global urbanization. The paper analyses by critical point of view the relevant literature mostly connected with sociology and urban geography background. The current processes in the cities' spatial structure are defined both by factors related to the transformation of the social system and by globalization. The outstanding feature of these transformation processes is their various developments in different parts of the city. Post-Industrial transformation processes carried upon the concentration of transactional activities. The following processes characterize post-industrial city: deindustrialization, economic polarization of the population and gentrification. Additionally, opposing viewpoints of the most prominent researchers, regarding the position and role of the modern city in the production of (socio-) economic progress will be presented. Deindustrialization is process of societal and commercial transformation produced by the elimination of industrial capacity or activity in the country or region, especially heavy industry or manufacturing industry. The conclusion is that the place, i.e. the city remains the relevant source of (socio-) economic progress and that possible domination of the metropolitan region over the (central) city will not necessarily result in complete disappearance of the city as know it from the industrial age. The results of the study suggest particular path dependencies and combined effects of endogenous and exogenous factors.

Key words:

Post-industrial city, deindustrialization, gentrification, globalization, transformation

ÚVOD

Primárnym cieľom príspevku je systematizujúca prezentácia najdôležitejších charakteristík postindustriálneho mesta. Kritickým pohľadom sme pristupovali pri analýze a selekcii odbornej literatúry z oblasti sociológie, urbanizmu a geografie, čo

1 **RNDr. Slavomír Bucher, PhD.**, Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: slavomir.bucher@unipo.sk



nás následne naviedlo k selekcii nasledovných pojmov vystihujúcich postindustriálne mesto: suburbanizácia, deindustrializácia, terciarizácia, ekonomická polarizácia obyvateľstva, rast podielu malého podnikania a domácich firiem a gentrifikácia. Načrtli sme jednotlivé protichodné argumentácie, diskusie autorov, pričom našim úsilím bolo predostrieť rôzne pohľady na riešenu problematiku. Industriálne mesto plnilo akúsi úlohu „inkubátora“ vedomostí a inovácií, môžeme však s presvedčením tvrdiť, že aj v postindustriálnom meste bude pozícia centra vedomostí a inovácií zachovaná? Môže postindustriálne miesto (place) v dobe moderných informačno-komunikačných technológií stratiť priestorový (space) význam v rámci hospodárskeho a sociálneho progresu štátu? Nadobúda metropolitné územie úlohu arbitra hospodárskeho a sociálneho pokroku na úkor centrálného mesta? To je len zlomok úvah, na ktoré sa pokúsime nájsť odpovede, alebo aspoň predostrieť možné východiská.

Je celý rad slovenských a českých prác geografov, ktoré sa explicitne zaoberajú týmito vzťahmi a pokúšajú sa ich bližšie analyzovať (Rochovská, Miláčková 2012; Ištók, Angelovič 2012; Michalko 2013, 2012; Matlovič, Ira, Korec, Ondoš 2009; Slavík, Klobučník, Kohútová 2011; Rusnák, Korec 2013; Rochovská, Majo 2013b; Šveda 2011; Sedláková, Matlovič 2004; Matlovič, Lukáčová 2007; Šveda, Križan 2011; Halás, Roubínek, Kladio 2012; Sýkora 2009; Chromý, Janů 2003 a iní).

Globalizácia a sociálno-ekonomická reštrukturalizácia svetového hospodárstva významne vplýva na transformáciu ekonomík globálnych miest. S nástupom týchto procesov prichádza na scénu tzv. „nový“ kapitalizmus, kde vedomosti a dostup k aktuálnym informáciám (just in time) sú esenciálnou hybnou silou ekonomického rozvoja miest. Pod vedomosťami rozumieme „súbor organizovaných výpovedí o faktoch alebo skutočnostiach, ktoré predstavujú logický výrok alebo výsledok experimentu šírený prostredníctvom komunikačných prostriedkov v ucelenej podobe“ (Bell 1999). Samozrejme sa musíme zmieniť aj o historickom kontexte využívania vedomostí a informácií v postindustriálnom vývoji mesta. Ako uvádza Robins a Webster (1999) a Webster (2004) kľúčový moment v procese využívania informácií nastal oveľa skôr a to zavedením Taylorovho vedomostného manažmentu začiatkom dvadsiateho storočia.

Klasickú črtu postindustriálneho mesta symbolizuje presun ekonomických aktivít od priemyselnej výroby smerom k službám (Gottdiener a Hutchison, 2011). Samozrejme hybnou silou rozvoja hospodárstva úspešného postindustriálneho mesta sú služby s vysokou pridanou hodnotou, značným podielom kreativity a aplikáciou vedomostno-informačných inovácií. Landry (2000) a Florida (2003, 2005, 2007, 2012) v tomto kontexte vyčleňujú „aristokraciu“ mestskej spoločnosti, ktorá ponúka produkty s vysokou pridanou hodnotou vďaka kreatívosti, vedomostiam a inováciám. Taktiež sa táto sociálna skupina zvykne označovať ako „kreatívna vrstva spoločnosti“. Doménou tejto spoločenskej triedy sú aktivity spojené s umením, módou, hudbou, cestovným ruchom, „hi-tech“ – kreatívny priemysel (dizajn softvéru, informačno-komunikačné technológie, nové médiá atď.). Kritiku konceptu „kreatívnej triedy“ predstavili Markusen (2006) a Pratt (2008).

EKONOMICKÁ DUALITA MESTA

Viacerí autori predpokladali, že v počiatočnej fáze „transformačnej“ terciálizácie ekonomiky (flexibilnej špecializácie) práve odvetvia hospodárskej činnosti s vysokou pridanou hodnotou, medzi ktoré zaradíme napríklad finančný a IT sektor môžu zohrávať kľúčovú úlohu pri reštrukturalizácii urbánneho prostredia poznačeného procesom deindustrializácie postsocialistického mesta (Gottdiener a Hutchison 2011). Pod pojmom „transformačnej“ terciálizácie ekonomiky rozumieme prispôsobenie sa štruktúry hospodárstva novým vonkajším a vnútorným podmienkam transformácie ekonomiky z centrálne plánovanej na trhovú. Avšak prax preukázala, že to nie je celkom reálne. Významný profit z odvetví tzv. „novej ekonomiky“, ktorých základom je vyššia pridaná hodnota má úzka elita nadpriemerne zarábajúcich profesionálov, čo v konečnom dôsledku vplýva aj na súčasnú polarizáciu urbánneho priestoru. Sassen (2001) vo svojom príspevku analyzovala ekonomickú polarizáciu miest, skúmajúc pri tom sektorové relácie, vlastnícke pomery firiem a podnikov, ktoré sa spolupodieľajú na kreovaní pracovných miest vo vzťahu k veľkosti kvalifikovanej pracovnej sily v regióne a ponúkanej mzde. Vo vyspelých krajinách je motorom ekonomického rastu terciálny sektor, ktorý zamestnáva najpočetnejšiu skupinu ekonomicky aktívnych obyvateľov. Aj tu však môžeme nájsť značné diferenciácie, najmä ak porovnávame výrobné služby, hotelierstvo s pracovnými pozíciami v IT službách a bankovníctve. Z hľadiska verifikácie tézy ohľadne rastúcej polarizácii urbánneho priestoru možno uviesť vysoký podiel pracovníkov v priemysle vo Veľkej Británii a USA v 50. rokoch 20. storočia. Napriek vysokým objemom priemyselnej produkcie a zamestnanosti boli mzdy v tomto odvetví národného hospodárstva sotva priemerné (Sassen 2001).

Cohen (2009) spája procesy deindustrializácie a terciálizácie s kreovaním tzv. polarizovaného, resp. duálneho mesta. Jednoducho povedané „duálne mesto“ je tvorené úzkou elitou nadpriemerne zarábajúcich profesionálov a masou nedostatočne ohodnotených pracovníkov. Pre obe skupiny platí, že sa nejedná o vymedzené odvetvie ekonomickej činnosti, ale práve naopak, nadpriemerne ohodnotených zamestnancov môžeme nájsť v bankovníctve a poisťovníctve, IT sektore, alebo top manažment v rôznych prierezových sektorových odvetviach národného hospodárstva. Jednou z príčin „duality mesta“ podľa Cohena (2009) môže byť aj nejednotnosť interpretácie tohto procesu, t. j. nesúlad medzi znalosťami a zručnosťami vyžadovanými na trhu práce, kde dochádza k zániku vybraných pracovných pozícií v dôsledku ich nedostatočnej spoločenskej relevancie pričom iné profesie zaznamenávajú progres, resp. sa ich dopyt na pracovnom trhu zvyšuje. Na základe spomenutých úvah môžeme konštatovať, že nízko kvalifikovaný pracovník vo výrobnnej sfére po strate pracovného miesta v dôsledku deindustrializácie nemôže následne pokračovať vo svojej kariére vo výrobe napr. sofistikovaných elektronických zariadení, ale musí hľadať alternatívne zdroje príjmu. Skupine ekonomicky aktívnych ľudí (nízko kvalifikovaná pracovná sila), ktorým sa nepodarilo nájsť „zdroj“ príjmu ostáva nádej, že si svoju existenciu zabezpečia prostredníctvom štátnych alebo regionálnych programov dočasného zamestnávania (sociálna pomoc).



Sassen (2001) definuje dva procesy, charakteristické rysy moderného mesta, ktoré sú úzko prepojené s ekonomickou polarizáciou mesta. Prvý z nich sa spája s poklesom významu sekundárneho sektora, t.j. priemyselnej výroby v odvetvovej štruktúre národného hospodárstva. Pozoruhodným trendom postindustriálneho mesta je pozvoľný pokles podielu zamestnanosti vo veľkých priemyselných korporáciách a naopak nárast malých firiem často prepojených s rodinnou formou podnikania. Podľa štúdie rodinných podnikov, ktorú si nechala vypracovať Európska komisia rodinný biznis nebol v minulosti vnímaný ako významný faktor rozvoja regiónu. Zakladanie rodinných podnikov začalo začiatkom 80. rokov v západnej Európe postupne nadobúdať nový rozmer. Od tohto obdobia rodinné podnikanie získava čoraz viac na popularite, vedú sa rôzne polemiky a diskusie medzi akademickou obcou a politikmi na danú tému v Európe a svete. Ako uvádza Castells (1989) fenomén rodinných firiem a malého podnikania je neodmysliteľnou zložkou súčasnej urbánnej ekonomiky mesta. Na druhej strane globálna hospodárska recesia napomohla rozvoju tzv. neformálnej ekonomiky, známej tiež pod prívlastkami neformálna, sivá alebo tieňová. Zahŕňa legálnu, ale nezdanenú výrobu, obchod a služby s výnimkou nezákonných činností, ako je napríklad obchodovanie s narkotikami či s ulúpeným tovarom. Príkladom takýchto činností je aj textilná výroba, kde pomocou lacnej pracovnej sily, ktorá nemá potrebné pracovné povolenia dochádza k distribúcii lacných tovarov často podomovým predajom priamo v meste.

Transformácia ekonomickej štruktúry mesta prináša so sebou aj zmenu spoločenskej stratifikácie obyvateľstva – na scénu prichádzajú „noví aktéri“ s odlišným profesionálnym a vzdelanostným postavením, s rozdielnym pohľadom na kultúrne hodnoty, preferencie a orientácie (Hamnett 2003). Mladí, dobre zarábajúci profesionáli s vysokoškolským vzdelaním a bez detí sa často označujú ako generácia „Yuppies“ (young urban professionals). Ich životný štýl charakterizuje dynamickosť, možnosť autonómneho rozhodovania, seberealizácia vlastných ideí, tolerovanie individuality a rôznorodosti. S príchodom tejto generácie do väčších miest dochádza k premene sociálno-demografickej a funkčnej intraurbánnej štruktúry mesta. Jedná sa o proces gentrifikácie, kde mladšie obyvateľstvo s vyšším sociálno-ekonomickým statusom preniká do starších štvrtí vnútorného mesta, pričom dochádza k výmene pôvodného, staršieho obyvateľstva s nízkym sociálnym statusom, zmene vlastníckych pomerov nehnuteľností a modernizácii existujúceho domového fondu (Sýkora 2001). Gentrifikácia sa často spája aj s umelcami, ktorí komponujú špecifický kolorit prebiehajúcej revitalizácii. Vznikajú umelecké kluby, kaviarne, špecifická architektúra, ktorá je módna a zároveň elektrizujúca pre mladých ľudí – mestskú šľachtu (Rochovská, Miláčková, Námešný 2013a). Formuje sa tak určitá značka územia, ktorá sa stáva neuveriteľne silným kultúrno-spoločenským javom, účinne pôsobiacim na podvedomie človeka v procese voľby miesta bývania, trávenia voľno-časových aktivít a práce (pozri bližšie práce Matlovičová, Némethyová, Matlovič 2009; Matlovičová 2010a, 2010b; Matlovičová, Kolesárová 2012). V procese gentrifikácie môžeme nájsť neoddeliteľnú pečať „obchodnej značky“ (*brandingu*) ako účinného nástroja pre odliš-

nie sa od ostatných konkurenčných aj keď fyzicky takmer rovnakých produktov, čo sa následne prejavuje na ich predajnosti pretože ich ľudia vnímajú ako „značkové“ kvalitnejšie a tým pádom aj cenovo drahšie. Organizácia času a potrieb „yuppies“ vytvára tlak na štruktúru spotreby v meste, kde do popredia vystupuje dopyt po tovare a službách, ktoré nie sú produktom masovej spotreby. Masová spoločnosť je dôsledkom sociálnych vzťahov, ktoré priniesla priemyselná revolúcia a urbanizácia. Predaj takýchto tovarov sa realizuje v špecializovaných nákupných centrách, pričom charakteristickou črtou produktov je ich originalnosť, obmedzená dostupnosť, vyššia kvalita a cena oproti rovnakým tovarom masovej spotreby. Výrobný proces vystihujú prívlastky ako flexibilita, adaptabilita na požiadavky trhu, fáza realizácie a výroby produktu prebieha zväčša na jednom mieste s obmedzeným počtom zainteresovaných výrobných kapacít.

Ako sme už načrtli v úvode príspevku druhý proces ekonomickej polarizácie mesta je identifikovaný s gentrifikáciou. Gentrifikácia (*gentryfication*) znamená v doslovnom preklade z angličtiny šľachtu, resp. aristokraciu. Transformácia štvrtí pod vplyvom gentrifikácie sa nesie v znamení skvalitnenia služieb a bývania po stránke ekonomickej, sociálnej a kultúrnej.

Okrem spomenutých procesov príznačných pre postindustriálne mestá môžeme spomenúť ešte jeden dôležitý činiteľ, ktorý sa či už priamo alebo nepriamo spolupodieľa na ekonomickej polarizácii urbánnej society. Jedná sa o „casualizáciu“ časti pracovných činností, t. j. flexibilitu práce prostredníctvom zmluvy na stanovený týždenný limit odpracovaných hodín. Do menovanej kategórie zaraďujeme sezónne a honorárne práce, či prácu na čiastočný úväzok. Taktiež tu začleňujeme rôzne flexibilné zamestnania vrátane slobodných povolání (architekti, umelci, spisovatelia, fotografi) a osoby samostatne zárobkovo činné. Vzhľadom na rastúci podiel ekonomicky aktívnych obyvateľov, ktorí poberajú nízku mzdu sa zvyšuje podiel lacných tovarov a služieb, ale aj mzdová polarizácia v spoločnosti.

PERCEPCIA MESTA V PROCESE GLOBALIZÁCIE A INFORMAČNEJ SPOLOČNOSTI

Podľa Floridu (2003) a Sassenovej (2006) aplikáciou informačno-komunikačných technológií metropolitné mestá strácajú komparatívne výhody t. j. nemusia byť východiskovým bodom pokroku a inovácií. V tomto kontexte akékoľvek miesto na Zemi, ktoré disponuje technologickými inováciami a potrebnou infraštruktúrou môže predstavovať impulz budúceho rozvoja regiónu. Menovaní autori zachádzajú v kritike ešte ďalej, keď percipujú *miesto* (*place*) ako nepodstatnú entitu v *priestore* (*place*) z hľadiska ekonomického rozvoja. Napríklad Kelly (1998) uvádza, že odvetvia novej ekonómie budú závislé na „priestore“ a nie na „mieste“ ako tomu bolo doteraz. V budúcnosti môžeme očakávať, že sa ekonomické transakcie stanú neodmysliteľnou súčasťou „nového ekonomického priestoru“. V intenciách uvažovania o meste ako ho poznáme v súčasnosti budeme v budúcnosti dišputovať už iba ako o „archaickom artefakte ekonomickej entity“ v priestore.



Casstels (1989) sa domnieva, že mestá v industriálnom období predstavovali „inkubátory“ inovácií a kreativity, kde na rozdiel od stanovených výrobných procesov a postupov dochádzalo k difúzií technológií a formovaniu nových odvetví priemyselnej výroby. Mohli by sme predpokladať, že mestá budú tento trend nasledovať aj v postindustriálnom období. Súčasná priestorová organizácia spoločnosti čoraz intenzívnejšie závisí na dostupnej a aktuálnej informačnej sieti. Informačné toky sú potrebné pri podpore rozhodovania sa v podniku: informácie od zamestnancov, zo zahraničných pracovných ciest, od dodávateľov, zákazníkov, odberateľov, od konkurentov, z Internetu a masovokomunikačných prostriedkov. Materiálna hodnota miesta v zmysle transferu tokov nestráca na význame ani v súčasnosti, nakoľko sa väčšina procesov stále odohráva vo fyzickom priestore (riadiace strediská, požiadavky na infraštruktúrne vybavenie, atď.). Ďalším argumentom, ktorý zdôrazňuje relevantnosť metropolitných miest je skutočnosť, že najdôležitejšia infraštruktúra a vzdelanostný potenciál sa lokalizuje práve v týchto lokalitách.

Sassen (2001) predostrela niekoľko hypotéz ohľadne budúceho vývoja globálnych miest v kontexte globalizácie a transferu technológií. Globálne mesto môžeme charakterizovať ako mesto, v ktorom sa koncentrujú vysokoziskové odvetvia ekonomickej činnosti konkurencieschopné na globálnej úrovni.

V procese globalizácie dochádza k zvýšenej geografickej distribúcii podnikateľských aktivít, firmy decentralizujú svoje obchodné a ekonomické činnosti do vzdialených regiónov, niekoľko tisíc kilometrov od svojho materského sídla. Napriek týmto tendenciám existujú určité „*primárne funkcie*“, ktoré sú lokalizované v centrále sídla spoločnosti. Týka sa to najmä strategického plánovania, riadenia a kontroly – tieto činnosti sú centralizované a ich koordinácia prebieha z jedného, prípadne niekoľkých centier – globálnych miest.

Vďaka sprostredkovaniu a výmene informácií v reálnom čase (real in time) medzi jednotlivými spoločnosťami sa v globálnych mestách sformovali nadnárodné klastre vzájomne prepojených a spolupracujúcich korporácií, ktoré z týchto globálnych centier prijímajú najdôležitejšie rozhodnutia globálneho charakteru. Uvedli by sme štyri najdôležitejšie charakteristiky globálnych miest:

- ✓ po prvé môžeme konštatovať, že *systém sieťovania globálnych miest predstavuje najvyššiu formu kooperácie v hierarchizácii mestských sídiel*
- ✓ po druhé tieto mestá reprezentujú najvýznamnejšie svetové centrá práve preto, lebo predstavujú *významné uzly – prepojenia rôznych ekonomických činností*. Napríklad Londýn, New York a Zürich sú známe svetové centrá obchodovania so zlatom ako komoditou, v Johannesburgu, Mumbaii a Sydney sa nachádzajú svetovo známe burzy komodít obchodujúcich s metalom
- ✓ po tretie medzi jednotlivými globálnymi centrami existuje v určitých oblastiach a odvetviach vzájomná konkurencia, avšak môžeme nájsť aj *formy vzájomnej spolupráce na rôznych hierarchických úrovniach výrobného procesu alebo v ekonomickej sfére podnikania*. Vznikajú tzv. strategické aliancie, ktoré spolupracujú v rôznych fázach výrobného procesu produktu, resp. vo sfére ekonomických činností.

- ✓ po štvrté ako uvádza Sassenová (2001) zapojením sa týchto globálnych miest do medzinárodného svetového obchodu dochádza k *oslabeniu ich spätosti so širším regiónom a taktiež znižuje sa priama závislosť na národnom hospodárstve*.

V ére industrializácie mestá bezprostredne podliehali politickým rozhodnutiam národných elít, keďže ich vývoj priamo závisel od hospodárskej a politickej doktríny štátu. V súčasnosti vďaka sieti neprehľadných vlastníckych pomerov a záujmov nadnárodných korporácií sa vplyv štátu na globálne mestá prakticky obmedzil na minimum (Brenner 1998).

Sassenová (2001) ďalej argumentuje, že v novej ekonomike globálne mestá predstavujú „kľúčové centrá, kde sa sústreďujú vysokošpecializované odvetvia a obchodné procesy“. V týchto uzloch dochádza ku kompletizácii a finalizácii produktov. V modernej ekonomike musí spoločnosť/firma vykonávať celý rad zložitých operácií, ktoré zastrešujú rôzne činnosti ako: právo, účtovníctvo, controlling, vývoj produktov, dizajn, výskum, marketing, public relations, riadenie ľudských zdrojov...Z dôvodu racionalizácie nákladov spoločnosti/firmy odovzdávajú určité vnútropodnikové aktivity, ktoré nesúvisia s hlavnou činnosťou ich podnikania na externé subjekty (subdodávateľov). Špeciálnu formu externého obstarávania predtým interne realizovaných výkonov nazývame „*outsourcingom*“. V tomto kontexte vysokošpecializované outsourcingové firmy preberajú na seba zodpovednosť vo forme externých subjektov. Najmä v západnej Európe rastie dopyt nadnárodných spoločností po špecializovaných službách s vysokou kvalitou odbornej spôsobilosti a diskretnosťou voči objednávateľovi kontraktu na tieto služby. Medzi najvýznamnejších užívateľov týchto služieb zaraďujeme nadnárodné spoločnosti, banky a národné vlády štátov.

V kontinuuálnej nadväznosti na predošlé myšlienky nás bude zaujímať zodpovedanie nasledovnej otázky. Prečo si nadnárodné korporácie vyberajú za svoje hlavné sídlo spoločnosti práve najrozvinutejšie mestá sveta?

Pre názornosť uvádzame sto vedúcich nadnárodných korporácií, ktoré sa špecializujú na vybrané služby súvisiace s právnym poradenstvom, marketingom a reklamou, poistením a účtovníctvom. Všetky tieto korporácie sú lokalizované v 315 svetových metropolách bez ohľadu na to, či tam majú sídlo alebo svoje filiálky. Iné prirovnanie: tovary vyrobené v 80 štátoch sa distribuujú do krajín celého sveta, avšak finančné transakcie cez ktoré sa tieto tovary distribuujú od výrobcu – predajcu až po zákazníka realizuje iba 20 globálnych finančných centier (Sassen 2009).

Vzhľadom na komplexnosť a zložitnosť podnikateľských aktivít mnohé spoločnosti – výrobcovia požadujú vzájomnú spoluprácu s predajcami napr. v oblasti marketingu predaja a propagácie výrobkov. Takto môžu spoločne konfigurovať finálny produkt podľa potrieb zákazníka, čo zvyšuje v konečnom dôsledku spoločný zisk z predaja výrobku a znižuje potenciálne náklady. Rovnako viaceré nadnárodné spoločnosti s príbuzným/identickým zámerom podnikateľskej činnosti spolupracujú a vzájomne riešia problémy spojené s technickými a technologickými procesmi výroby produktu. Taktiež spolupracujú s odborníkmi z oblasti financií, účtovníctva, mar-



ketingu a reklamy, právneho poradenstva. Z hľadiska časovej dostupnosti je veľkou výhodou, ak tieto poradenstvá a konzultácie prebiehajú simultánne na jednom mieste, odborníci z rôznych oblastí sú lokalizovaní v tesnej blízkosti a kedykoľvek dostupní riešiť vzniknutý problém. Globálne mestá predstavujú ideálne lokality, kde sa koncentruje veľké množstvo nadnárodných korporácií a odborníkov z rôznych sfér spoločenského života. Rozhodujúcim činiteľom koncentrácie špecializovaných služieb do globálnych miest sa javí „organizačná komplexnosť“, resp. kombinácia rôznych agentov (napr. moderná informačno-komunikačná infraštruktúra), čo v konečnom dôsledku predstavuje pre globálne mestá komparatívnu výhodu voči konkurencii.

Na záver k tejto podkapitole by sme mohli predostrieť úvahu Sassenovej (2001), ktorá sa pohráva s ideou, či mestá dokážu konkurovať novým výzvam v ére globalizácie a pokročilých informačno-komunikačných technológií. Kvalitatívne cennejším námetom v rámci diskusie zostáva úvaha, či a kedy náklady plynúce z geograficky determinovanej aglomerácie centralizovaných funkcií dosiahnu kritickú limitu, ktorá bude evokovať rozvoj nových foriem geograficky nedeterminovaných aglomerácií.

METROPOLIZÁCIA MESTA V POSTINDUSTRIÁLNEJ SPOLOČNOSTI

Podľa Floridu (2003) postindustriálne mesto reprezentuje ideálne miesto pre optimalizovaný rozvoj odvetví tzv. „*novej kreatívnej ekonomiky*“. Sassen (2001) ďalej uvádza, že v týchto metropolitných centrách sa flexibilne etablojú menšie podnikateľské subjekty, ktorých predmet podnikania súvisí s vysokošpecializovanými technologickými službami. Podľa Grahama a Marvina (2000) malé kreatívne firmy, ktorých predmetom obchodnej činnosti je projektovanie softvéru, inovácia mobilných aplikácií, digitálny dizajn a podpora internetových služieb sa zhromažďujú do klastrov koncentrovaných práve v gentrifikovaných štvrtiach metropolitných miest. Castells (1989) na druhej strane afirmuje, že nie je potrebné pripisovať gentrifikovaným štvrtiam a centru mesta vyššiu dôležitosť moci a vplyvu akú v skutočnosti predstavujú. V postindustriálnom meste súčasne s procesom centralizácie (koncentrácie) dochádza k transferu rôznorodého spektra ekonomických aktivít do okrajových štvrtí mesta, čo súvisí s procesmi decentralizácie (dekoncentrácie). Dokumentuje to na príklade Spojených štátov amerických, kde popisuje decentralizáciu ekonomických aktivít a taktiež ekonomickej moci v troch dimenziách: (1) *medzi regiónmi*, (2) *ako migráciu z metropolitných do nemetropolitných regiónov* a posledné hľadisko (3) *definuje decentralizáciu medzi mestom a územím vo vnútri metropolitného regiónu*. Najvyššiu a zároveň rozhodujúcu úroveň predstavuje proces decentralizácie ekonomických aktivít z centra mesta smerom k územiám lokalizovaným vo vnútri metropolitného regiónu. Práve menovaný aktivít sa môže stať „*fundamentálnym princípom ekonomickej a spoločenskej vitality*“ regiónu v postindustriálnej spoločnosti.

Rozvoj metropolitných území môžeme najjednoduchšie prezentovať pomocou nasledujúcich štádií vývoja urbanizácie. V industriálnej fáze je impulzom urbánneho

rozvoja priemysel. Industrializácia prispieva k „rurálnemu exodusu“ a koncentrácii obyvateľov do priemyselných centier. Na druhej strane časť obyvateľov migruje z centra miest do ich okrajových častí, prípadne neďalekých vidieckych obcí pričom toto územie následne urbanizuje. Rast počtu obyvateľov v mestách je sprevádzaný suburbanizačnými tendenciami v okrajových častiach mesta. Pre industrializačnú fázu urbanizácie sú charakteristické procesy spojené s formovaním veľkých urbánnych aglomerácií/mestských regiónov. Je dôležité poznamenať, že industriálne mestá reprezentovali priestorové formy, ktoré dominovali z ekonomického aj emocionálneho hľadiska nad urbanizovaným periférnym pásom, ktorý ich obkolesoval. V súčasnosti dochádza k stieraniu dichotómie mesta a predmestia, resp. širšieho urbanizovaného priestoru, čo znemožňuje v konečnom dôsledku relevantnú analýzu spoločenských aktivít v tomto území (Gottdiener a Hutchison 2011).

Postindustriálne alebo terciálne štádium urbanizácie charakterizujú vo vyspelých krajinách znaky ako vysoká životná úroveň a priestorová mobilita obyvateľov. Výsledkom tejto fázy urbanizácie je formovanie tzv. polycentrického systému metropolitných regiónov, ktoré sú produktom dvoch vzájomne nadväzujúcich procesov – *dekoncentrácie a rekoncentrácie obyvateľstva*. Vďaka dekoncentračným procesom obyvateľstvo a niektoré spoločensko-ekonomické aktivity migrujú z centra mesta do okrajových častí metropolitného regiónu. Ich opätovná koncentrácia do satelitných centier sa nazýva procesom rekoncentrácie. Satelitné mestá predstavujú zoskupenia malých urbánnych stredísk nachádzajúce sa v širšom zázemí metropolitného mesta, t.j. primárneho urbánneho strediska regiónu, ktoré sa vďaka procesom dekoncentrácie vyznačuje úbytkom populácie a ekonomických subjektov. V nasledujúcej fáze priestorovej transformácie stráca dominanciu nad metropolitným regiónom a nadobúda status jedného z „*ekonomicky relevantných*“ miest v rámci polycentrického metropolitného regiónu (Gottdiener a Hutchison 2011). Už nie samotné metropolitné mesto ani jeho satelity v zázemí, ale metropolitný región ako celok zohráva kľúčovú úlohu pri plánovaní socioekonomického rozvoja celého územia (pozri napr.: organizáciu metropolitných regiónov Tokia, San Franciska, Paríža).

V tomto kontexte môžeme poznamenať, že na oslabujúcu pozíciu centrálného mesta v metropolitnom regióne vplývajú dva procesy. Prvým z nich je *pokles obyvateľstva*, ktoré sa sťahuje do vzdialenejších štvrtí metropolitného mesta, prípadne až za vonkajší pás metropolitnej oblasti – v Európe môžeme nájsť rôzne príklady z miest ako Duisburg, Dortmund, Liverpool, či Birmingham (Gottdiener a Hutchison 2011). Druhým významný fenomén predstavuje *migrácia ekonomických subjektov* z centra na perifériu. V súčasnosti je trendom v metropolitných regiónov lokalizácia sídiel spoločností so špecializovanými službami a priemyselnou výrobou do okrajového pásu metropolitného mesta, prípadne satelitných miest v zázemí metropolitného regiónu (Gottdiener a Hutchison 2011). Taktiež stále viac obchodných reťazcov lokalizuje svoje predajne do okrajových zón metropolitného mesta, prípadne satelitných miest metropolitného regiónu. Svoju ponuku služieb a produktov sa snažia prispôbiť mladým rodinám s deťmi (napr. detský kútik priamo v areáli supermarketu). Vý-



sledok menovaných procesov spočíva v rastúcej miere nezávislosti a ekonomickom význame okrajových zón na úkor metropolitného mesta.

Castells (1989) sa zmieňuje o niekoľkých komparatívnych výhodách periférie voči centru metropolitného regiónu. Najvýznamnejšiu úlohu zohráva *cena pozemkov a prenájom kancelárskych priestorov*, ktoré sú niekoľkonásobne nižšie na periférii v porovnaní s centrom metropolitného územia. Keďže väčšina zamestnancov reprezentuje zároveň rezidentov periférie a satelitných miest znižuje sa *dochádzková vzdialenosť* a zároveň aj čas a *dopravné náklady* medzi miestom bydliska a práce. Maloobchod a ostatné pridružené služby sa sústreďujú do území s najvyššou koncentráciou migrujúceho obyvateľstva. Keďže tieto štvrte (periféria metropolitného mesta, neďaleké satelitné mestá) disponujú ekonomicky aktívnym obyvateľstvom (mladé rodiny s deťmi) vyznačujúcim sa vyššou vzdelanostnou úrovňou, sú ideálnym sídlom pre spoločnosti, ktoré vďaka automatizácii výroby majú nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily.

V súvislosti s kľúčovou úlohou metropolitných regiónov v globálnej ekonomike je nutné spomenúť aj kreovanie nových *technologicko-inovačných zón* slúžiacich ako *generátor vedomostí a inovačného potenciálu*. Teória „nových priemyselných okrskov“ (en. *New Industry Space Theory*) predstavená v roku 1980 nadobúda v súčasnosti na atraktivite. Je známa aj ako teória „novej ekonomickej geografie a inovačných procesov“ (en. *New Economic Geography Theory*).

Nová teória ekonomickej geografie vychádza z teoreticko-metodologických postulátov neoklasickej ekonomickej školy a jedná sa viac menej o pokračovanie neoklasickej tradície modelovania lokalizačných faktorov (Michaeli, Matlovič, Ištók et. al. 2010). Z pohľadu hodnotenia vývoja regionálnej štruktúry a možnosti klasifikácie konkurencieschopnosti regiónov musíme oceniť jej pokus o vysvetlenie vzniku polarity „jadro-periféria“. V odbornej literatúre sa stretneme s označením „nových priemyselných okrskov“ aj ako klastrov (en. *cluster*). Predstavujú geograficky blízku skupinu vzájomne spolupracujúcich firiem a na to nadväzujúcich činností v konkrétnom odbore, prepojených spoločnými rysmi a komplementaritami (Porter 2000).

ZÁVER

V závere by sme chceli stručne zhodnotiť niektoré úvahy načrtnuté v jednotlivých kapitolách práce. V postindustriálnom meste pozorujeme presun dominantných ekonomických činností smerom od sekundárneho (priemysel) do terciérneho (služby) sektora ekonomiky. Práve služby prvej, druhej a tretej generácie sú nosnou časťou národného hospodárstva produkujúce najvyššiu pridanú hodnotu z predaja svojich produktov. Aj keď využívanie informácií nie je výdobytkom urbánnej ekonómie postindustriálnej epochy vývoja mesta, vo výrobnom procese modernej ekonomiky predstavuje včasný dostup k relevantným informáciám rozhodujúci faktor konkurencieschopnosti medzi jednotlivými korporáciami.

Popri kontinuálnych pozitívnych procesoch deindustrializácie, tercielizácie a kľúčovej úlohe korektného zaobchádzania s vedomosťami a relevantnými infor-

máciami v „novej“ urbánnej ekonomike mesta môžeme pozorovať aj negatíva vyplývajúce z ekonomickej polarizácie populácie, rastúci podiel tieňovej ekonomiky, gentrifikácie vybraných štvrtí centrálneho mesta (v tomto kontexte pod negatívom rozumieme zmenu vlastníckych pomerov za často nevyjasnených podmienok) a flexibilitu práce (pracovné agentúry ponúkajúce pracovné pozície bez trvalého pracovného pomeru, čo znemožňuje týmto pracovníkom naplno využívať výhody plynúce zo štandardného pracovného pomeru – odvody, započítanie rokov do dôchodku, sociálne benefity, dovolenka, atď.). K neodmysliteľným znakom globalizácie svetového obchodu patria procesy spojené s decentralizáciou/dekoncentraciou mnohých ekonomických aktivít nadnárodných spoločností do miest s nízkou cenou práce, avšak viaceré sofistikované činnosti s ekonomicky vyššou pridanou hodnotou (plánovanie, riadenie a kontrola) zostávajú koncentrované v niekoľkých dominantných uzloch globálnych miest.

Aj vo veku informačno-komunikačných technológií je trendom nadnárodných korporácií sústrediť kľúčovú časť svojich ekonomických aktivít do globálnych miest, prípadne metropolitných zón ktorými sú centrami, čím ekonomicky a hospodársky posilňujú konkurencieschopnosť a ekonomickú vitalitu tohto regiónu na úkor menej vyspelých regiónov, kde majú lokalizované výrobné filiálky.

Za zmienku možno spomenúť úvahu, či došlo z jadra centrálneho mesta k presunu kľúčových ekonomických aktivít tvoriacich generátor rozvoja „novej“ urbánnej ekonomiky na perifériu, alebo sa jednalo iba o migráciu sekundárnych ekonomických aktivít? V prípade, že došlo k presunu kľúčových aktivít vystáva otázka, či obyvateľstvo migrovalo do periférnych regiónov v rámci metropolitného územia alebo niekde inde?

Bolo by vhodné v krátkosti spomenúť, že prípadná dominancia metropolitného regiónu nad centrálnym mesto neznamená, že mesto ako ho poznáme z industriálneho obdobia prestane existovať. Skôr by sme sa mali zamyslieť nad zmenou jeho funkčnej a sociálno-demografickej štruktúry. V konečnom dôsledku to znamená, že spoločenská, kultúrna, politická a ekonomická dominancia centrálneho mesta ako dištinktívna organizačná forma spoločenského prostredia nebude reprezentovať rovnakú hodnotu ako počas industriálneho obdobia.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0325/12 Dynamika intraurbánnych štruktúr na Slovensku v prvom decénií 21. storočia (vedúci projektu prof. RNDr. René Matlovič, PhD.).

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BELL, D. (1999). *The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
- BRENNER, N. (1998). „Global Cities, Global States: Global City Formation and State Territorial



- Restructuring in Contemporary Europe“. *Review of International Political Economy*. Vol. 5, No. 1, p. 1 – 37.
- CASTELLS, M. (1989). *The Informational City. Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban Regional Process*. Oxford: Basil Blackwell.
- COHEN, D. (2009). *Three Lectures on Post-Industrial Society*. Cambridge: The MIT Press.
- FLORIDA, R. (2003). „Cities and the Creative Class“. In *City and Community*. Vol.2, No. 1, p. 3 – 19.
- FLORIDA, R. (2005). *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge.
- FLORIDA, R. (2007). *The Flight of the Creative Class*. New York: HarperCollins.
- FLORIDA, R. 2012. *The Rise of the Creative Class – Revisited*. New York: Basic Books.
- GOTTDIENER, M., HUTCHISON, R. (2011). *The New Urban Sociology*. The 4th edition. Boulder, CO: Westview Press.
- GRAHAM, S., MARVIN, S. (2000). „Urban Planning and the Technological Future of Cities“. In J. O. Wheeler, Y. Aoyama and B. Warf. Eds., *Cities in the Telecommunications Age – The Fracturing of Geographies*. P. 71 – 96, London: Routledge.
- HALÁS, M., ROUBÍNEK, P., KLADIVO, P. (2012). Urbánní a suburbánní prostor Olomouce: teoretické přístupy, vymezení, typologie. In *Geografický časopis*. Roč. 64, č. 4, s. 289 – 310.
- HAMNETT, C. (2003). Gentrification, Postindustrialism, and Industrial and Occupational Restructuring in Global Cities. U: G. Bridge and S. Watson, ur., *A Companion to the City*, p. 331 – 341. Oxford: Blackwell Publishers.
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003). Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. In *Acta Universitatis Carolinae Geographica*. Vol. 38, No. 1, p. 105 – 117.
- IŠTOK, R., ANGELOVIČ, M. (2012). Vybrané teoreticko-metodologické aspekty výskumu kvality života s prihliadnutím na prihraničné regióny. In *Folia Geographica*. Roč. 54, č. 20, s. 80 – 96.
- KELLY, K. (1998). *The rules for the New Economy*. New Yourk: Viking.
- LANDRY, C. (2000). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London: Earthscan.
- MARKUSEN, A. (2006). „Urban Development and the Politics of a Creative Class: Evidence From a Study of Artists“. In *Environmental and Planning A*. Vol. 38, No. 10, p. 1921 – 1940.
- MATLOVIČ, R., SEDLÁKOVÁ, A. (2004). Suburbanizácia – transformačný proces priestorovej organizácie postkomunistických miest (empirický príklad Prešova). In *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XLII, Folia Geographica* 7. s. 75 – 103.
- MATLOVIČ, R., LUKÁČOVÁ, A. (2007). The impact of suburbanisation in the hinterland of Prešov (Slovakia). In *Moravian geographical reports*. Vol. 15, no. 2, p. 22 – 30.



- MATLOVIČ, R., IRA, V., KOREC, P., ONDOŠ, S. (2009). Urban structures and their transformation (the contribution of Slovak geography). In *Geographia Slovaca*. Roč. 26, s. 71 – 99.
- MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R. NÉMETHYOVÁ, B. (2009). City branding of Bratislava: History and the Present. In *International Journal of Euro-Mediterranean Studies*. Vol. 2, No. 2, p. 215 – 234.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2010a). Place branding as a useful tool of place competitiveness. In *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica*. Vol. 41, No. 1, p. 5 – 14.
- MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R. (2010b). Percepcia sieťovania miest ako nástroja zvýšenia ich konkurencieschopnosti (empirický príklad Košíc a Prešova). In Fňukal, M., Frajer, J., Hercik, J. (eds.): *Sborník příspěvků z konference, 50 let geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*. Str. 429 – 442.
- MATLOVIČOVÁ, K., KOLESÁROVÁ, J. (2012). Place branding – význam a možnosti využitia v rozvoji územia. In *Folia Geographica*. Ročník LIV, 19, s. 160 – 170.
- MICHAELI, E., MATLOVIČ, R., IŠTOK, R., KLAMÁR R., HOFIERKA, J., MINTÁLOVÁ T., MITRÍKOVÁ, J. (2010). *Regionálny rozvoj pre geografov*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 717 s.
- MICHALKO, M. (2012). Priestor ako hlavný koncept výskumu geografie. Smerom ku kritickému konceptu priestoru. In *Folia Geographica*. Roč. 54, č. 19, s. 196 – 209.
- MICHALKO, M. (2013). Kritická regionálna politika. Hľadanie pozície geografa. In *Folia Geographica*. Roč. 55, č. 21, s. 67 – 83.
- PORTER E. (2000). *Locations, Clusters, and Company Strategy*. The Oxford Handbook of economic geography.
- PRATT, A. C. (2008). „Creative Cities: The Cultural Industries and the Creative Class“. In *Geografiska annaler: Series B – Human Geography*. Vol. 90, No. 2, p. 107-117.
- ROBINS, K., WEBSTER, F. (1999). *Times of Technoculture*. London: Routledge. p. 89 – 110.
- ROCHOVSKÁ, A., MILÁČKOVÁ, M. (2012). Uzavreté komunity – nová forma rezidenčných priestorov v post-socialistickom meste. In *Geographia Cassoviensis*. Roč. 6, č. 2, s. 165 – 175.
- ROCHOVSKÁ, A., MILÁČKOVÁ, M., NÁMEŠNÝ, L. (2013a). *Bratislava – mesto narastajúcich sociálnych nerovností*. In: Buček, J., Korec, P. (eds): *Moderná humánna geografia mesta Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy*. Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie, Bratislava, s. 89 – 118.
- ROCHOVSKÁ, A., MAJO, J. (2013b). Domáce je domáce, alebo už sa to pestovanie v dnešnej dobe neoplatí? (Domáce hospodárenie – stále dôležitá súčasť životných stratégií domácností slovenského postsocialistického vidieka). In *Slovenský národopis*. Ústav etnológie SAV, roč. 61, č. 1, s. 7 – 30.



- RUSNÁK, J., KOREC, P. (2013). Alternatívne koncepcie postsocialistickej transformácie. In *Ekonomický časopis*. Roč. 61, č. 4, s. 396 – 418.
- SASSEN, S. (2001). *The Global City: New York, London, Tokyo*. New Jersey: Princeton University Press.
- SASSEN, S. (2006). *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- SASSEN, S. (2009). „Cities Today: A New Frontier for Major Developments“. In *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 626, No. 1, p. 53 – 71.
- SLAVÍK, V., KLOBUČNÍK, M., KOHÚTOVÁ, K. (2011). Vývoj rezidenčnej suburbanizácie v regióne Bratislava v rokoch 1990 – 2009. In *Forum Statisticum Slovaca*. Roč. 7, č. 6, s. 169 – 175.
- SÝKORA, L. (2001). Klasifikace změn v prostorové struktuře postkomunistických měst. In *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*. 4, s. 194 – 205.
- SÝKORA, L. (2009). New Socio-Spatial Formations: Places of Residential Segregation and Separation in Czechia. In *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*. Vol. 100, no. 4, pp. 417 – 435.
- ŠVEDA, M. (2011). Bytová výstavba v zázemí Bratislavy v kontexte suburbanizácie. In *Urbanizmus a územní rozvoj*. Roč. 14, č. 3, s. 13 – 22.
- ŠVEDA, M., KRIŽAN, F. (2011). Zhodnotenie prejavov komerčnej suburbanizácie prostredníctvom zmien v registri podnikateľských subjektov SR na príklade zázemia Bratislavy. In *Geographia Cassoviensis*. Roč. 5, č. 2, s. 125 – 131.
- WEBSTER, F. (2004). *The Information Society Reader*. London, New York: Routledge, p. 62 – 80.

SUMMARY

The main aim of this paper is to systematically examine important characteristics of the city in the post-industrial age, with particular focus on important economic characteristics of the modern city. The post-industrial city is at such moment in which industries of former economic dominance have physically shifted in global position. Radical economic planning choices and, as a consequence, physical planning decisions are critical for the longevity, prosperity and leading edge for cities all around the world. Critical analysis of literature in the field of sociology and urban geography revealed the following processes as the most important characteristics of the post-industrial city, which are further discussed in the paper: deindustrialization, tertiarization, economic polarization of population, increase in home manufactures, gentrification and flexibilization of labor. One of the key reference points for international scholarship in both Anglo-American urban studies and gentrification studies is the post-industrial city. The post-industrial city is rooted in an era following industrialization and the economy of the post-industrial city is based on the provision of services rather than on the manufacture of goods. Increasing social inequalities



in transitive societies reflect in the changing spatial structure of the cities. The Gentrification has become more integral part of debate in most of academic literature dealing with changing urban environment.

Another topic dedicated to urban planning and management and suburbanization and urban sprawl, and are recently often discussed because post-industrial cities deal with planning and management imperfections and there is a need to appropriately regulate the related affairs and growing suburbanization.

The conclusion is that the place, i.e. the city still remains an important source of (socio-) economic progress and that possible domination of the metropolitan region over the (central) city in complete disappearance of the city as we know in from the industrial age.